

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Változás a Magyar Könyvszemle szerkesztésében. Ez év kezdetén, folyóiratunk 1924. évi kötetének elkészülte után annak szerkesztője, dr. GULYÁS Pál egyetemi c. ny. rk. tanár, magyar nemzeti múzeumi főkönyvtárnok lemondott szerkesztői megbízásáról. Ez elhatározásra az a körülmény bírta rá, hogy nagy életrajzi lexikona, melynek anyaggyűjtésén évtizedeken át dolgozott, kiadásra kerül s ez minden idejét s erejét lefoglalja. A könyvtár igazgatója a lemondás indítókát méltányolva, kieszközölte, hogy GULYÁS a kultuszminisztertől nyert szerkesztői megbízása alól fölmentessék. Ez alkalommal a távozó szerkesztő mind a minisztérium, mind pedig hivatali elüljárói részéről meleg elismerésben részesült.

GULYÁS Pál 1911 derekán nyerte megbízását a *Magyar Könyvszemle* szellemi irányítására, melyben már megelőzőleg, KOLLÁNYI Ferenc szerkesztése idején is segédkezett. Önállóan tehát tizenhárom és fél esztendőn át végezte e nagy körültekintési kívánó — s számára az idők járásától még külön is nehézze tett — munkát, s az a huszonnyolc alkalom, midőn közlönyünk egy-egy új füzeté GULYÁS nevével fedezve megjelent, mind arról tanuskodik, hogy tudatában volt feladatának s egyúttal az eszközöknek is, mik e feladat megoldásához legalkalmasabbak.

A folyóirat régi értékes hagyományait tiszteletben tartotta, de a szükséghez s a haladó időkhöz képest újításokat is kezdeményezett, méltókat arra, hogy utódai számára ezek is követni való hagyománnyá váljanak.

Nagy szaktudástól és modern érzéktől irányított munkáját az illetékes körök legjobban azzal ismerték el, hogy módját ejtették annak, hogy e munkáját tovább folytathassa akkor is, midőn átmenetileg megvált könyvtárunk kötelékétől.

Gondossága és szeretete kiterjedt a folyóirat szellemén túl, annak köntösére, technikai külsőségeire is. Finom ízléssel kialakította közlönyünk mai tipográfiai képét, a tartalommal harmóniában lévő komoly és választekos megjelenési formáját.

Az a majdnem másfél évtizednyi idő, mely félszázados folyóiratunk életében GULYÁS nevéhez fűződik, derekasan megállja helyét későbbi korok ítélkezése előtt is. Ez a jó kertész a magyar tudományosságnak ezt a kis területét megóvta a háború s a forradalmak viharaitól s megmentette békésebb évek zavartalanabb munkája számára. Az ő kezéből a nemes örökséget hiánytalanul, sőt sok tekintetben meggyarapodva vehetjük át.

A könyvtár igazgatója a *Magyar Könyvszemle* szerkesztői teendőinek ellátásával a jelen, 1925-iki évfolyamtól kezdődőleg dr. RÉDEY Tivadar m. nemzeti múzeumi könyvtárnokot bízta meg.

Garda Samu. E most lezáródó év folyamán könyvtárunk személyzeti létszámában változás csupán csökkenés alakjában fordult elő, s ez egyik régi, kedves kartársunk távozása útján következett be. Dr. GARDA Samu főkönyvtárnok vonult nyugalomba július hó 1-től kezdődőleg. 1911 végén került intézetünk kötelékébe, hová középiskolai tanári minőségében szolgálattételre berendeltetett. 1922 végén, az Orsz. Magyar Gyűjteményegyetem felállításakor főkönyvtárnoki rangban kinevezést nyert a tudományos tisztviselői állományba. Dr. GARDA csaknem másfél évtizedet töltött intézetünk szolgálatában; ez egész idő alatt könyvtárunk nyomtatványi osztályában dolgozott. Itt többek között az egyik legelhanyagoltabb szaknak, a térképek gyűjteményének tudományos rendezése háruult rá, s ezt a feladatot páratlan odaadással, úgyszeretettel, hozzáértéssel és gondossággal oldotta meg. Most könyvtári anyagunk e csoportja a legmintaszerűbbek egyike. Ezenkívül éveken át irányította a nyomtatványok kötési munkálatait, s e téren is kiváló érzékkel biztosította az egyensúlyt a könyvtár legéletbevágóbb szükségletei s az épen nem kedvező gazdasági viszonyok között.

Munkásságával szolid és tartós köveket helyezett el könyvtárunk építményében, szeretetreméltó egyénisége pedig kedves emléket hagyott körünkben.

A Bibliotheca Apponyiana a M. Nemzeti Múzeumban. Folyóiratunk utolsó kötete gróf APPONYI Sándor nyolcvanadik születésnapjáról emlékezett meg, valamint fejedelmi elhatározásáról, mellyel világhírű hungarika-könyvtárát a nemzet múzeumának adományozta. Azóta a Gondviselés akarata a nagylelkű mecénást elszóltította családjá és nemzete köréből. Még megérte, hogy bőkezűsége — örök példaadásul — törvénybe iktatott, de kevéssel utóbb örök pihenőre tért a lengyeli családi sírboltban. Ravatalánál a tudományos társulatok és a Magyar Nemzeti Múzeum képviselőitében dr. HÓMAN Bálint főigazgató tartott gyászbeszédet. E búcsúztatót folyóiratunk jelen kötetének élén találja az olvasó.

Gróf APPONYI Sándor elhunytával esedékessé vált a világhírű könyvtárát a nemzet birtokába juttató, halálesetre szóló adományozási levél rendelkezéseinek végrehajtása. E célból intézetünk főigazgatója maga utazott le Lengyelre s az ő felügyelete alatt történt meg — ez év május havában — a kincsetérő adomány átvétele és Budapestre szállítása. Az egész anyag egyelőre becsomagolva s biztonságba helyezve várja a Múzeum középponti épületében megkezdett tatarozási és átalakítási munkálatok befejezését, amikor értékéhez és jelentőségéhez méltóan, kiállítászerű elrendezésben kerül felállításra az Orsz. Széchényi Könyvtár keretében.

Az Ehrenfeld-kódex a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában. A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtára, illetőleg szorosabb értelemben véve annak kéziratára évtizedek óta nem gazdagodott oly értékes darabbal, mint a folyó, 1925. évben. A Magyar Nemzetgyűlés, elnökének SCROVSZKY Bélának hazafias elhatározásából, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójának, HÓMAN Bálintnak és könyvtárigazgatójának, LUKINICH Imrének buzdó és fáradságtalan közbenjárására, nagy áldozattal, 1450 angol font vételáron megszerezte a tulajdonos EHRENFELD-család által a londoni *Sotheby and*

Co. könyvkereskedő cég aukciójára bocsátott legrégibb kéziratos magyar könyvet, az EHRENFELD-kódexet és azt JÓKAI Mór születésének százszázadós évfordulója emlékezetére «JÓKAI-kódex» néven *felajánlotta* az Országos Széchényi-Könyvtárnak.¹

Azóta, hogy nyelvünk legrégibb, több mint hétszázados összefüggő emléket, a Halotti Beszédet őrző PRAY-kódex JÓZSEF nádor közbenjárására a pozsonyi káptalan nagylelkű ajándékából 1813-ban könyvtárunkba került, nem gyarapodott ily becses nyelvemlékkel gyűjteményünk.

Az imént említett, alig egy oldalnyi terjedelmű Halotti Beszéd, a 37 verssoros löweni ó-magyar Mária Siralom, a 15 soros Gyulaféjérvári Glosszák és a 9 teljes sorra és 4 hátyaszéletke hézagos szövegére terjedő Königsbergi Töredék után a latinból 1380 körül fordított s az eredetiről 1430 táján másolt EHRENFELD-kódex a maga 162 lapnyi csonkaságában is a legelső terjedelmes, összefüggő szövegi nyelvemlékünk, a fenmaradt legrégibb, magyar nyelven írt kódex.

EHRENFELD Adolf, később bécsi jogtanácsos, fedezte fel 1851-ben, Nyitrán tanuló korában. Mindmostanig közvetlen utódainak, két fiának és három leányának tulajdonában volt. Két erős fatábláját színhagyott, zöld bőrrboríték fedi. Rézkapcsainak aranyozása erősen megkopott. Kis negyedréti alakú, 135×224 mm, lapnagságú 81 papirlevelének, melyhez eredetileg közből és végén még legalább 27—30 járult, vízjegye lóherelével. Kurzívába hajló, fakult tintájú, kapcsolt barát-gót írással helyel-közzel egy-egy vörössel rajzolt nagy kezdőbetű, kezdetleges művészeti initiale díszíti, ezeken kívül csak a fejezetek címei vannak vörössel rubrikálva. Mindvégig egy kéz írása. Assisi Szent Ferencnek és társainak legendáit tartalmazza, miből kétségtelen, hogy ismeretlen nevű, magyar Ferenc-rendi szerzetes munkája s minden bizonnyal a rend latinul nem tudó nővérei, a klarissza-apácák számára latin eredetiből készült fordítás.

A kódex felfedezésének körülményeit, további sorsát, külsejének mindenre kiterjedő pontos bibliographiai leírását, a 66. l. heliogravure facsimiléjének melléklésével adja, magyar nyelvtörténeti és helyesírási sajátosságait bő tanulmány kíséretében kimerítően ismerteti és teljes szövegét betűhíven közli VOLF György a Nyelvemléktár 1881-ben megjelent VII. kötetében, s különnyomatban is, Magyar szókincsét SZARVAS Gábor (Magyar Nyelvőr I.), hang- és szótanát ZÁVODNIK Mihály (Egri kath. főgimn. 1888. évi Értesítője), szótöveit SIMONYI Zsigmond (Akadémiai Értekezések a nyelv- és széptud. köréből XIV/7.), nyelvjárását BALASSA József (Hunfalvy-Album, 1891) és FISCHER Izidor (Bpest, 1902) vizsgálta.²

A magyar Ferenc-legenda forrásait, az egyes fejezeteinek megfelelő latin eredeti szöveget részben már EHRENFELD Adolf és VOLF György is egybeállította (Nyelvemléktár VII. Előszó XXXIII—XXXVII). Véglegesen azonban csak KATONA Lajosnak sikerült megállapítania azon középkori latin

¹ Megszerzésének részletes történetét l. a Magyar Nyelv 1925. XXI. évt. 147—149. l.

² Irodalmát l. ZOLNAI, Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig, Bp. 1894. 92—110 ; PINTÉR Jenő, Magyar irod. tört. I. Bp. 1909. 200—203 ; u. a. Magyar irod. tört. kézikönyve I. Bp. 1921. 51, 66.

Szent Ferenc életrajzokat és legendákat, melyekből kódexünk latin eredetijének kompilátora vagy talán a magyar fordító az egyes fejezeteket összeválogatta. E szerint az EHRENFELD-kódex 1—78. lapra terjedő része azon *Actus beati Francisci et sociorum eius* c. latin legenda-gyűjteményből való, melyet 1322—1328 közt valószínűleg fr. HUGOLINUS de Monte Sanctae Mariae, vagy de Monte Giorgio — DANTE kortársa — szerkesztett. Ugyanebből való XIV. századi szemelvényes fordítás a középkor legbájosabb legendagyűjteménye, az olaszok «aranykönyve», a *Fioretti di San Francesco*. A 78—123. l. Szent Ferenc legrégebb legendájából, a *Speculum Perfectionis*-ből készült fordítás, melynek eredetijét Szent. Ferenc leghivebb s legbizalmasabb társa, fr. LEO írta a szent halálát követő esztendőben, 1227-ben. A 127—153. l. ismét az *Actus b. Francisci*-ből került. Kódexünk utolsó, 155—162. lapjai Szent BONAVENTURA XIII. századi *Vita b. Francisci* című nagy legendájából vannak fordítva, melyet az 1266. évi Ferenc-rendi nagykáptalan egyetlen hiteles és hivatalos életrajznak ismert el. A magyar fordítás egy-két levelének eredeti latin szövegét KATONA Lajosnak sem sikerült megtalálnia. Az első három rész (az 1—153. l.) latinját EHRENFELD Adolf és VOLF György még csak a *Speculum vitae beati Francisci et sociorum eius* c. 1504. évi velencei nyomtatvány széthányt, összevisszakuszált szövegéből tudta összeállítani. Jobb, teljesebb s az eredeti rendnek is megfelelőbb latin szövegét KATONA Lajos a Magyar Nemzeti Múzeum kézirat-tárának Cod. Lat. medii aevi 77. jelzetű, *Legenda beati Francisci et sociorum eius* c. XIV. század végéről, vagy XV. elejéről való ívrétű papirkódexében lelte meg.¹ A fentírt 1504. évi velencei nyomtatvány is, melynek EHRENFELD és VOLF csak két példányát ismerte, előkerült azóta több példányban. Igen szép és teljes, régi bőrkötésű példánya megvan a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában is, V. SS. 584. 8° jelzet alatt.

Legújabbán KARÁCSONYI János püspök VOLF Györggyel szemben, ki kódexünk eredetét a nyitrai franciskánus kolostorban kereste, azt bizonyítja, hogy az ó-budai Klára-szűzek számára készült, kik 1541-ben a török elől menekülve a pozsonyi klarissza-kolostorba vitték. Innen vetődhetett Nyitrára. Mivel pedig a kézirat mostani alakjában csak másolat, az eredeti magyar fordítás nem készülhetett előbb 1350-nél, mert az idősebb Erzsébet királyné, Károly Róbert özvegye által alapított híres ó-budai klarissza-kolostor csak ez időben népesült be. De nem készülhetett a mű 1400-nál későbbben sem, mert szerzője még nem használja fr. BARTHOLOMAEO de Pisa *Liber conformitatum vitae S. Francisci ad vitam Jesu Christi* c. híres művét. Így az eredeti magyar fordítás KARÁCSONYI szerint 1380 körül készülhetett. Meglévő egyetlen másolata, EHRENFELD-kódexünk, írása után ítélve 1430 tájáról való. Másolója híven ragaszkodott az eredeti szöveghez, mert nyelvezete sokkal régiesebb, mint a XV. század első felében készült, legrégebb, ismert magyar Szent-Írás fordításé, az ú. n. Husszita Bibliáé. A középkori magyar nyelvnek oly sok hangtani sajátóságát, annyi azóta

¹ KATONA Lajos, Az EHRENFELD- és DOMONKOS-códex forrásai. Irodalomtört. Közlemények 1903. évf. 59, 158, különnyomatban is és KAPOSI József, Assisi Szent Ferenc Virágos kertje, Fioretti, Bp. 1913.

kiveszett szavát, a szófűzés és ragozás annyi sajtáságos, elavult alakját őrizte meg, hogy e szempontból sem lehet 1400-nál későbbi.¹

A nagy fáradsággal, súlyos anyagi áldozatok árán megszerzett EHRENFELD-kódex, a nyelvünkön frott legrégebbi könyv, mindenkor egyik legbecesebb kincse marad könyvtárunknak.

JAKUBOVICH EMIL.

Jókai emlékkiállítás. A Magyar Nemzeti Múzeumi újabban — dicséretes gyakorlatiassággal — olyképen igyekszik a maga részéről ünneppé avatni nagyjaink epochális napjait, hogy életüket, jelentőségüket terjedelmesebben *kiállíts* keretében mutassa be. Ötletes és hálás vállalkozás egy életet — amely időképzet — mintegy a térben ábrázolva bemutatni. Az ily térbeli biográfiának kettős eredménye is mutatkozik: Szolgálja a kegyeletet és betekintést ad a gyűjtemények gazdagságának mértékéről. A legutóbbi két évben már a harmadik alkalom, hogy ily kiállításról megemlékezhetünk. PETŐFI, KOSSUTH bemutatása után JÓKAI fölfelé emelkedő, folyton szélesedő pályáját láthatjuk: a komáromi kis háztól megindulva, eljut királyok asztaláig; pennáját nemcsak itthon, Párisban is ünneplik, írásaiban elgyönyörködik a svéd, angol, vagy a holland földműves is. A százesztendő JÓKAIT mutatja be ez a kiállítás az ezerévek ígérétében; mert láttára lelkünk elé nem az elmult százesztendő, hanem az ezután következő évszázad tükröződnek. JÓKAI megindult már e századok felé, először idehaza szélesen elterjedve, azután kiemelkedett szülőhazája keretéből és elment fájának értékeivel a világ nagy szellemi képviselőjébe.

Épen ezért esik jól a végtelenbe tárult pálya kezdő állomásait apróra átnézni és elidőzni mellettük.

A komáromi sziget tünik elénk legelsőbben a kertes szülői házzal, aztán a kollegium, ahol az első ismereteket szerezte. Hamarosan elénk kerül az első irodalmi zsenge is. Kurta, négy soros kis vers, de kilencéves gyerektől minek várjunk többet nyomtatásban?! Aztán jönnek a diákevek főnmaradt emlékei a pozsonyi lyceumból, Páparól, Kecskemétről. Ezek a diákevek a főnmaradt okmányok nélkül is élnek írásaiban és beszélnek az okmányoknál is többet. De nem érünk rá egy-egy darabnál időzni, mert vár a többi is. Ott van egy komoly pergament írás: az ügyvédi oklevél. Méltóságos irat, minden utat megnyit Magyarországon tulajdonosának az érvényesülésre. Mégsem kellett neki; másfelől próbálkozott. Szerkesztő lett. Egy évre már ott van a neve az *Életrajzok* alatt. Sokáig nem hagyja ott ezt a pályát; a *Népszava*, *Esti Lapok*, *Remény*, *Nagy Tükkör*, *Üstökös*, *Hon c.* újságok és folyóiratok az egyes állomásai e téren betöltött hivatásának. Elénk kerül első drámája: a *Zsidó fiú*, amely nem magáért vált emlékezetessé az irodalomismerők előtt, hanem mert egy másik — immár halhatatlanná vált kéz, a PETŐFIÉ, másolta le, mielőtt az akadémiai pályázatra küldték volna. Előttünk áll a fiatal ember izzó, ideálokön csüngő lelkével, alkotás vágyának hevületével, amint társaskörökbe iratkozik, szövetségeket alkot, buzdul és buzdit, szavalja kigyúlt szemű ébredezőknak a tizenkét pontot, a magyar nemzet kívánságait, de látjuk lehiggadva is, az élet próbáin megállapodottan a szabadelvűség ígét hirdetve és követve programbeszédekben, képviselőházi szónoklatokon és röpiratokban.

¹ KARÁCSONYI János, Szent Ferenc rendjének története Magyarországon, 1924. II. 588—9.

Ellentétekben gazdagnak látjuk két házasságában. Az ifjú férj és a korosabb feleség, aki azonban mindent megtesz, hogy férjének kifejlődése minél gazdagabb legyen, aki a forradalmi évek nyugősködésében ott áll mellette szeretőn és aggódással. Elénk kerülnek szellemének alkotásai, mindnyájunknak ismerősei mindenfajta kiadásban. Idegen nyelvű fordításokban az európai nyelvek majdnem mindegyikén. Beszélnek hozzánk nagy szellemek a neki küldött leveleken keresztül. És mi büszkéek vagyunk, hogy JÓKAIunk volt, akinek személylén keresztül észrevették nemzetünket.

A JÓKAI-kiállítást szívesen nézik és sokan látogatják. Bizonyosága ennek az a tény, hogy a kiállítást magyarázó kis füzetből már a negyedik kiadást árulják. Ez a kiállításnak, — ahhoz amit főntebb felsoroltunk — a harmadik eredménye, ami a Nemzeti Múzeum kultúrprogrammja tekintetéből nem a legelhanyagolandóbb szempont.

A kiállításnak ízlést, elmélyedést és tudást kívánó munkáját Dr. RÉDEY Tivadar múzeumi könyvtárnok végezte. ZSINKA FERENC.

A M. N. Múzeum részvétele az elszakított Komárom Jókai-ünnepén. 1925 febr. 22-én Jókai szülővárosában a ref. nagytemplomban tartott centenárius ünnepen intézetünket dr. SIKABONYI Antal könyvtárnok képviselte s a díszülés során a következő beszédet mondotta:

Tisztelt ünneplő közönség! A Magyar Nemzeti Múzeum kegyeletes érzelmeit van szerencsém tolmácsolni. A Magyar Nemzeti Múzeum küszöbén fonódott egybe ama csodálatos 48-as tavasz JÓKAI nevével. Ez az esemény JÓKAI életére volt döntő befolyással. A Magyar Nemzeti Múzeumból indult utolsó útjára JÓKAI. Ez miránk nézve volt jelentős nap, mert itt tűnt el előlünk örökre felejthetetlen alakja. Ő már akkor régen halhatatlan volt. Ami közbül van: a legnagyobb magyar géniusznak, Isten kegyelméből, dús aranyesdje, amely megtermékenyítette örök időkre a mi annyiszor letarolt magyar földünket. A Magyar Nemzeti Múzeum őrzi JÓKAI életének megannyi dokumentumát. Ez már az egész világra tartozik. Ezzel a hármassal érzéssel köszöntöm a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójának s a Magyar Nemzeti Múzeumnak nevében az ünneplő magyar közönséget és külön is, ki JÓKAIhoz legközelebb állt. Legyen üdvöz e város, amely JÓKAI-t a világnak s ami ennél több, a magyar nemzetnek ajándékozta. A világ számára csak egyik legnagyobb költő: nekünk vigasztalónk, hitünk, erősségünk. Legyen üdvöz e városban a bölcső, minden kő, minden fűszál, a dal, a levegő, amely őt dajkálta, nevelte, küldötte a magyarság számára. Legyen áldott a sírhalom, amely porait rejti a drága szülőknék, kiknek köszönjük, hogy a száznál több kötetből a szív világának, a inesének, a magyar érzésnek, a biblia varázsának oly csodálatos ereje árad. Így lett az a száznál több kötet a mi bibliánk, amely összeköti az elmúlt dicső világot mai szomorú jelenünkkel. S Te nagy szellem, ott fenn, bocsáss meg nekünk és bocsásd meg nekünk a nagy tüzeket, amelyeket a Te hódolatodra gyujtunk. Nekünk kell ez a fény, hogy elhomályosult egünk kárpitját bontogassa. Nekünk kell a hangos szó, hogy ne halljuk egy pillanatra, amit a sírok üzennek egymásnak. Nekünk kell az öröm tüze a szemekben, hogy egy pillanatra ne válják szemünk könnyek kútfejévé. De ha e nagy

tüzek kihunynak, az a szerény mécses, amelyet a szülőváros gyújtott és gyújtottak itt azok, akik itt születtek és ide szeretettel jöttek: az a szerény mécses még mindig lobogni, világolni fog nekünk és az egész világnak. Te pedig tovább virrasztasz velünk álmatlan éjszakáinkon, tovább vigasztalsz gondterhes hétköznapijainkon, gyámoltasz lépéseinkben és mesélsz tovább, mert meséidre soha még olyan szükség nem volt, mint ma. Ki végigkisérted e város életét istencsapásokon, földindulásokon keresztül s megírtad egyik legrsőbb regényedben, hogy e város elsülyedni nem fog, ki olvasol a szívek rejtekében, ki előtted nincs némaság, ki láttad egyszer már a Hazát ujjászületni s főmunkása voltál az ujjászületésnek: vezess bennünket tovább, beszélj helyettünk, szólj értettünk. Mi követünk, s megszagगतott lelkünknek ez a fogadalma legyen koszorunk a Te dicső emléked előtt, mi földünknek büszkesége.

A magyar szépliteratura virágos kertje. A Magyar Bibliophil Társaság immáron negyedik kiállítását rendezte a Magy. Iparművészeti Múzeum tágas csarnokában s ezt a magyar szépirodalomnak bibliofil szempontból leendő ismertetésének szentelte s egyúttal kiadványainak számát egy szép kiállítású s becses tartalmú katalogus megjelenítésével gyarapította. A kiállítást dr. KREMMER Dezső a Fővárosi Könyvtár igazgatója állította össze s ő rendezte sajtó alá a katalogust. A feladat, melyet dr. KREMMER a lehető legjobban megoldott, korántsem oly egyszerű, mint amilyennek talán első pillanatra látszik, mert össze kellett egyeztetni az irodalomtörténetet a könyvvel mint gyűjtési tárggyal, a könyvvel mint külső megjelenéséért és ritkaságaért megőrzött holmival, melynek tartalma ezért másodfontosságú hatótényező. Alkalmazkodni kellett ezenkívül a társulat tagjainak idevágó könyvállományához is. Végül nem könnyű feladat ezernél jóval több füzetet vagy kötetet úgy kiállítani, hogy e betűkkel telenyomatott papirostengeter el ne nyelje a szemlélő érdeklődését. KREMMER szerencsés érzékkel az írók arcképének egy sorozatával, néhány pesti látképpel és irodalmunk kiválóságait megőrkítő emlékérmék sorával szakította meg a könyvek egymásutánját, úgy hogy az egész kiállítás összképe a legjobb benyomást teszi a szemlélőre. A gondosan elkészített katalogushoz dr. KREMMER hangulatos bevezetést írt, amely hű tükre azoknak a szempontoknak, amelyek a kiállítás berendezésében érvényesültek s azoknak a szeretetteljes, lelki érzelmeknek, melyek e könyvek világában a velük foglalkozóban támadtak. Valóban fontos lett volna, hogy az irodalomtörténetet tanuló fiatalság, nemcsak a középiskolai növendékek, hanem az egyetemi polgárok is hosszasan szemlélhessék meg a kiállítást, hogy mindannak külső megjelenését is emlékezetükbe véssék, aminek belső értékéről az iskola padjaiban oktatást nyerne. De ezen, hogy úgymondjam tanulmányaikat illusztráló benyomásokon kívül még más is tanulhattak volna, azt, hogy a könyvet önmagáért is kell szeretni, s azt, hogy az irodalom tágas mezején nemcsak hatalmas alkotások vannak, hanem szürke, kicsiny jelentőségű dolgok is, amelyeket azonban szintén meg kell becsülnünk, mert ezek útján lesz fogékonyra a nagyobb értékek megértésére a tömeg, s hogy a nemzeti művelődés épületének emelésében a sarokköveken kívül homokszemekre, mint az egészet egybefűző anyagra is van szükség.

Minden időleges kiállítás rendezőjének egy legyőzhetetlen ellenséggel

kell megvívnia, amelyet úgy hívnak, hogy: az idő rövidsége. Mindennel sietni kell s így egynéhány hiányt vagy hibát a legjobb akarattal s a legnagyobb önfeláldozás árán sem lehet elkerülni, pedig az, aki a készet kapja, mindig a még jobbat kívánja. Így én is szerettem volna, ha a katalógusban a fejlecek s záróvignettákhoz hozzáfűrték volna, honnan valók; ha a képek, érmek leírása szabatosabb lenne, ha a könyvcímek után több helyütt található magyarázat (pl. a megjelenésre, az előadásra, a forrásra s ilyenekre vonatkozó megjegyzés) általános volna. Ez utóbbi azonban hosszú idő munkáját igényelte volna s ez nem állott rendelkezésre, ezért célszerűségi okokból előnyösebb lett volna a megjegyzéseket elhagyni, hogy a «több» utáni kíváncsi ne ébredjen a látogatóban.

E megjegyzések azonban mit sem vonnak le a Magyar Szépliteratura Virágos Kertjének értékéből s a kertben lévő virágokról adott leírás még évek múlva is emlékezetünkbe fogja hozni azt a színes és tanulságokban gazdag képet, melyet dr. KREMMER Dezső szaktudása és lelkesedése, munkatársainak fáradhatatlansága, nem kevésbé a Magyar Bibliophil Társaságban rejlő erők állítottak szemünk elé.

Nagy kár, hogy a kiállítást oly igen rövid ideig tartották nyitva. Mire az iskolák a fiataloságot élvezették a kiállításra, zárt kapukra akadtak. A Bibliofil Társaság az annyi gonddal egybeállított kiállításának nyitvatartása érdekében valóban eljárhatott volna.

I. K.

A müncheni állami könyvtár asztrológiai-asztronómiai kiállítása. A német földön tapasztalható nagy szellemi és gazdasági erő kifejtés sok egyéb között a kiállítások tömegében nyer tiszteletet parancsoló módon kifejezést. E nagy erőpróbátétről az állami könyvtár (a volt Königlich Bibliothek) is kivette a maga részét s tudományos intézethez méltó szerény köntösben, de komoly tartalommal sorakozott a megnézni való kiállításokhoz.

Az emberiség szellemfejlődését művelődéstörténeti szempontból figyelve époly érdekléssel nézzük az alkimisták munkáját, melyből a kémia tudománya mint az asztrológusokét, melyből az asztronómia fejlődött.

A müncheni állami könyvtár rendkívül gazdag kéziratos gyűjteményéből, nyomtatványaiából és leveleiből kiválogatott asztrológiai-asztronómiai kiállításában mindenekeft a kodexek sorozata igazolja azt a fontosságot, melyet a letűnt századok emberei általában, de még a legképzettebb elmék is annak a hatásnak tulajdonítottak, melyet a csillagzatok a halandó földi lényre gyakorolnak. E munkák időrendben egymás mellé sorakoztatva, már külső megjelenésükben is elárulják, hogy mily sok minden rendű és rangú embernek voltak szánva. A csillagokban rejlő hatalom ismerete majd mint kézikönyv, majd mint jegyzet, mint orvosi mű, mint fejedelmi olvasmány jelenik meg.

A legrégebb kiállított darab 818-ból, egy salzburgi írásműhelyből származik. Gyűjtőmunka, melyben a csillagok, kiszámítások, magyarázatok megértését ábrák s ábrázolások könnyítik meg. Igen kedvesek a hónapok jellegét magyarázó képek, amelyekben pl. november és december «hónap bácsi» együtt ölnék disznót. Míg a 9-ik századból csak egy kódex van, addig a könyvtár a 10—12-ik századokból származót már többet tud kiállítani. Ezek közül fel-

említendő a 10-ik századi MACROBIUS: *De differentia stellarum et siderum* c. munkája, PTOLEMAEUS: *De sphaera*-ja 12-ik sz. másolatban. Tizenharmadik századi kéziratok gyűjteményét tartalmazza az a kötet, melyben a reichenauai HERMANNUS CONTRACTUS-nak *Tractatus de quadrante*-ja olvasható. E mű mellett orvostudományi kodex fekszik mely egyebek között... *de diebus criticis* beszél. AQUINOI TAMÁS művei közül idevágó tartalmú a *Tractatus de indiciis astrorum*-ja. E szerényebb kiállítású, s csupán ismeretek közlését szolgáló kéziratok mellett díszes kiállítású, ékesen illuminált kodexek láthatók, melyek közül kitűnik a IV. VENCSEL király részére készített *Astrologia*. A természetrajz, az orvostudomány, sőt a filozófia is kapcsolatos a csillagjárással. Így egy 14-ik századi filozófiai kéziratos gyűjteményben a *Tractatus de nobilitate astronomiae* tárgyalja e fontos kérdést, míg egy másik colligatumban a *Tractatus de astronomia et de instrumentis astronomicis* képekkel magyarázza ezt az érdekes témát. Joannes de SACROBOSCO: *Computus philosophicus*-a sem hiányzik a sorozatból, melyet egy *Mappa Mundi* zár le, melyben bibliai textusokkal teljes naptár is foglaltatik.

Rendkívül tanulságos a 15-ik századi gyűjtemény, amelyben tudományos munkák mellett a kor szellemének tetsző tudákos-babonás munkák vannak, mint «Sorskönyvek», planétákról szóló leírások. Igen kedvesek az égitestek járását ábrázoló mozgatható ábrák, melyek közül kimagaslik Joannes KALTENBRUNNER-nek 1492-ben készített: *Tabulae aequationis planetarum in annos 1455—1562*, melynek kivágott s több rétegben egymás fölé helyezett ábrája egy fonal húzásával mozgatható. Az orvosi könyvek leginkább azt magyarázzák, hogy mily hatással vannak a csillagok az emberi szervezetre. Így egy 1432-ből való orvosi műben látható «Aderlassmann» képen pontosan fel van tüntetve, hogy mely csillagzat alatt mely testrészen szabad eret vágni. Ez a felfogás a 16-ik századi orvostudományt is jellemzi, mert ez időből valók a nap- és holdszerinti érvágási táblázatok s egy névtelen szerző munkája, mely az emberi tagokat az egyes csillagképek hatása szerint csoportosítja. A ma; szempontból talán az a *Hygromanteia* c. 16. századi asztrológiai mű méltó a pálmára, mely a 7 planéta, az angyalok, a démonok, a planétáimák, az égbolti csillagképek (állatöv), a planétapalánták stbik leírását adja. Ezek mellett természetesen mindinkább szaporodnak az asztronómiai munkák, főleg hűsvéti táblák, az égitestek körforgását magyarázó művek. E munkák túlnyomó részben latinok de vannak köztük szép számmal görögök is. Ezzel szemben a könyvtár gazdagsága ilyenmű kéziratokban még nincs kimerítve. Egy jókora tárló héber, arab, perzsa és török munkákat rejt magában. A Németországban készült héber *Machsor* az állatkör ábráival ékes. Ezenkívül még három 14/15. századi héber asztronómiai kompendium van kiállítva. Damaskusi 14. századi másolatban látható egy arab kozmográfia. Kalendárium (tekercs formájú); 1500 előtti asztronómiai táblák; a bagdadi IBN HIBINTA 13-ik századból való asztronómiaja; a quadrans leírása; az 1084. évi napsötétedés leírása; több asztronómiai táblázat mutatja az araboknak e tudományban való jártasságát. A perzsákat is képviseli egy matematikai geometria és astronomia ábrákkal. A keleti kéziratok sorát egy török kalendárium zárja be.

Nyomatott asztronómiákból és asztrológiákból, férőhely szűkében lévén,

csak néhányat állítottak ki, hogy az asztronómia tudományának nagyszerű művelői leveleiből is bemutathassanak egy válogatott gyűjteményt. E sorozatot KEPLER Jánosnak levele kezdi meg, ki a *Durchlauchtiger Hochgeborner Gnädiger Fürst und Herr*-hez címzett sorait mint Johannes KEPLER Mathematicus írja alá. A KEPLER-t követő idők tudósainak leveleiből a következők kézírását látjuk: MESSIER, LALANDE, CAGNOLI, EULER, OLBERS, DALAMBRE, FUSS, HARDING, MÖBIUS, ARAGO, ENCKE, SEELIGER stb.

E felette érdekes és tanulságos kiállításnak csak egy hibája volt: a nyomtatott katalogus hiánya. De a nyomdaköltségek nagysága ezt Münchenben sem engedte meg, annyival kevésbé, mert a nagyszámú s a tömegeket magához vonzó kiállítások mellett, ez a kevésbé hangos, tudománytörténeti kiállítás csak kisebbszámú látogatóra számíthatott. Így megfosztattunk attól, hogy a kérdésben tájékozott tudós a katalogus bevezetésében az asztrológia lényegéről és történetéről tájékoztasson bennünket.

I. K. DR.

Előszó régi nyomtatványok fehérítése. *A Mitteilungen aus dem Materialprüfungsamt und dem Kaiser Wilhelm-Institut für Metallforschung zu Berlin-Dahlem* 1924. évi folyamának 42—43. lapjain a következő eljárást közli:

Régi, előszó és olvashatatlaná vált nyomtatványok, metszetek stb. gyenge fehérítőoldatokkal és alkálikus folyadékokkal kezelve a sárgító anyagoktól mentesülnek és ismét megújíthatók. Ezt az eljárást az idők folyamán oly körülményesen kidolgozták már a szakemberek, hogy az így kezelt darabok új nyomtatványok hatását keltik. Újabban azt kellett az Anyagvizsgáló hivatalnak megállapítani, hogy a XV. századi nyomtatványokat, melyek vastag könyvtáblává lettek összeragasztva, vegyszerek használata nélkül csak vízfürdő és megvilágítás útján meg lehet-e úgy tisztítani, hogy a ragasztóanyagoknak minden nyoma eltűnjék. Egy könyvgyűjtő ugyanis azt állította, hogy régi könyvtáblából származó nyomtatványlapokat egyedül hideg és meleg vízfürdőben és napfényvel oly szépen kihalványított és megtisztított, hogy a ragasztóanyagoknak nyoma sem maradt. Mivel az állítást egy szakértő kétségbevonta, a fenti hivatal kérték fel a megfelelő kísérletek megejtésére.

Kísérleti anyagul több, állítólag XV. századi eredetű papirosnyomtatvány szolgált, mely erősen megsárgult, többszörösen sérült, szúrógott és sárgásbarna foltokkal átitatott volt. Az egyes részeket először is hideg és meleg vízben áztatták, majd a papirosrétegeket a meglágyult ragasztóanyagtól szétválasztották. Azután a lapokat felváltva hideg és meleg vízben áztatták és egy déli fekvésű ablakon át napfény hatásának tették ki. A megvilágítás ideje alatt, mely többnyire borús időben kb. négy hónapig tartott, a lapok a fény hatásának növelésére időnként újra meg lettek nedvesítve.

A kezelés után az összes sárgásbarna foltok és a lapok barnás alapszíne eltűntek, úgy hogy sem a ragasztóanyagoknak, sem a sárgulásnak nem maradt semmi nyoma. A kísérlet tehát megállapította, hogy a ragasztás nyomai és a sárgító anyagok ilyen eljárással vegyszerek nélkül is eltávolíthatók. Hogy ez a tisztítás mennyire fokozható, annak megállapítása ez alkalommal már kívül esett a kísérletezés célján, de amennyiben az eljárásból elég idő áll rendelkezésre, a nyomtatványokat kétségtelenül jól megtisztíthatjuk. DR. NYIREŐ ISTVÁN.

Hellebrant Árpád †. Szemlénk jelen kötetének lezárta után vesszük a szomorú hírt a magyar bibliografiai tudomány egyik legelső és legbuzgóbb munkásának, HELLEBRANT Árpád kir. tanácsos, nyug. m. tud. akadémiai könyvtárosnak hetvenegyedik életévében bekövetkezett haláláról. Az elhunyt csaknem teljes félszázadon át állt a M. Tud. Akadémia könyvtárának szolgálatában s e hosszú könyvtárnoki pályája alatt mindvégig szorgalmas és gondos művelője volt a hazai könyvészetnek is. Kezdte az akad. könyvtár ősnymtatványainak jegyzékével (1886), majd SZABÓ Károly *Régi Magyar Könyvtár*-ának III. kötetében vett részt, a magyar szerzőktől külföldön megjelent idegen nyelvű nyomtatványok könyvészeti egybeállításával (1896–98). Az Egyetemes Philológiai Közönyben 1886-tól kezdve évről-évre kiadta a magyarországi philológiai irodalom könyvészeti összeállítását, utóbb pedig egyes tudományágak évszerinti könyvészeti kimutatását megfelelő szaklapokban külön is közzétette; így a pedagógiáét a Magyar Paedagogiában, a magy. irodalomtörténetét az Irodalomtörténeti Közleményekben stb.

Sok évtizedre kiterjedő, a hazai bibliográfiában alapvető munkásságának részletesebb ismertetésére és méltatására az idő rövidege miatt nincs módunkban kitérni. Itt csak arra szorítkozunk, hogy szaktudományunk egyik legkitűnőbb és legkitartóbb művelőjétől kegyeletes búcsút vegyünk. Szorgalmának dús eredményét mindig megbecsüljük, puritán egyéniségét, könyvtárunk körében is annyira ismerős alakját pedig megtartjuk meleg emlékezetünkben. Sz

VÁLTOZÁSOK

a magyarországi nyomdáknál 1925. jan. 1-től 1925. okt. 31-ig.

Budapesten.

- **Ábrahám József**, II., Székely-u. 2/4.
Arany János irod. és ny. rt. VIII., Szentkirályi-u. 23.
**Balog Miksa, VII., István-út 63.
Bányász Jenő, VI., Szondi-u. 93.
**Bauer A. VIII., Salétrom-u. 10.
Bauer Armin és Mellinger Sándor, VIII., Salétrom-u. 10.
**Berger Ferenc és Pollák Miksa, VII., Siputca 13.
*Bernhardt Dezső, V., Bálvány-u. 12.
**Bernhart Dezső és Eckenberg Lajos, V., Bálvány-u. 12.
**Bokor Dezsőné és Fischer Mihály, VII., Rózsa-u. 16.
Őzv. Cilcer Edéné és Cilcer Győző, V., Dorottya-u. 9.
Fabricszky Samu és Kürschner Adolf, VI., Eötvös-u. 49.
**Faragó Sándor, V., Bálvány-u. 12.
Filmnyomda (Krausz Károly), VIII., Vig-u. 31.
**Gerő Izidor, IX., Ráday-u. 60.
**Heimovics Márton, VII., Garay-u. 2.
Közol, Szalay és Ábrahám, II., Székely-u. 2/4.
**Kultúra könyvkiadó és nyomda rt. V., Visegrádi-u. 3. (Egyesült a Thália nyomdával.)
*Kunossy grafikai műintézet rt. VI., Teréz-körút 38.
**Magyar Tudományos Társulatok Sajtóvállalata rt. (Egyesült a Kir. Magyar Egyetemi Nyomdával.) VIII., Múzeum-körút 6.
**Mellinger Sándor, VIII., Salétrom-u. 13.
**Rajna Tibor, VII., Dob-u. 76.
Reicher Rudolf, II., Batthyány-u. 61.
**Schneider Jenő, VII., Gyarmat-u. 37.
Sichermann Mayer Leó, VII., Wesselényi-u. 36.
**Szénási Viktor, II., Batthyány-u. 61.
**Takács Sándor Lajos, II., Székely-u. 2—4.
*Thália-Kultúra rt. V., Csáky-u. 12—14.

Vidéken.

- Békés**. Petőfi-nyomda. (Blahut Pál, Csorba István, Buday János.) Rákóczi-u. 5.
« Rechnitz Jenő, Szarvasi-út 1.
« Wallach Mihály könyvnyomdai Műintézet, I., Széchenyi-tér 2.
Békéscsaba. Petőfi-nyomda. (Blahut Pál, Csorba István és Buday János.) Hunyadi-tér.
Csongrád. *Szilber nyomda.
Gyöngyös. *Kereskedelmi nyomda.
Győr. Modern Könyvnyomda. (Fürst Salamon.) I., Kisfaludy-u. 11.
« *Széchenyi) kny. (Vitéz Szabó Lajos) Megyeház-u. 1.
Hajdunánás. *Pósa Tamás.
Karcag. (J.-N.-Szolnok vm.) Kertész József.
Komárom. Szathmáry Benőné.
Makó. **Kovács Antal, (Egyesült a «Marosvidék» nyomdával.)
Nagykőrös. **Bozsó és Dajka.
« Dajka Lajos.
Piliscsaba. (Klotildtelep.) «FÉBÉ» Evang. Diakonissza Anyaház Nyomdája.
Székesfehérvár. Vörösmarty nyomda (Egyházmegyei nyomda.)

A két **-gal jelzett nyomdák megszűntek; az egy *-gal jelzett nyomdák változásról magánúton értesültünk.